

Gravens sten og ordets vægt

Et alvorsscauseri med smil på læben om kirkegård,
gravsten og engleord om opstandelse

Af Gudmund Rask Pedersen

Sognepræst ved Vær og Nebel sogne, Horsens

Jeg har ladet mig fortælle, at en engel engang sendte en flok kvinder og mænd ud af graven tilbage til livet. Denne bevægelse er fortsat kirkegårdens grundfortælling og meningen med såvel kirkegang som gravmæler: At kunne gå fra det lukkede til det åbne, fra mørke til lys, fra død til liv.

Med anekdoter og fortælling fra eget liv såvel som fra litteratur af forskellige slags vil jeg tage jer med på en tur ud i det blå, ind i det menneskelige.

”Det er en nødvendighed at have begge ben på jorden, hvis man vil springe op i luften” (Sideinskriftion på gravsten på Vær Kirkegård)

Der står på Hjarnø Kirkegård ved Horsens Fjord en sten med en ganske særlig inskriftion. Gravstenen er af nyere dato – sat over en ”Overvægter” (Knud Anker Jepsen) NB. Ikke ”overvægtig”, men ”overvægter”, som er noget, man må kalde sig, når man har været ansat som Securitas-mand i mere end 25 år.

Alting har som bekendt en bagside. Også en gravsten. Og på denne gravsten er det på bagsiden, man finder det særligt interessante og, skal vi sige, vægtige. Her er der nemlig indhugget forskellige symboler: Sol (lyst sind), knive (madglæde + skarp i mælet), skib og bølger (sejlet + ud af gammel sømandsslægt) – og så står der, under overskriften ”Epitafium” ordene, de vægtige (for ikke at sige: overvægtige):

”Vi skal ikke i sorgen over hans bortgang glemme glæden over hans forsvinden.”

Jeg er sognepræst i Vær og Nebel sogne. Som man engang lærte det i skolen:

"Nær ved Horsens ligger Vær
Griffenfeldt er jordet der
Bag den snævre kirkes mur
mindes vi hans fængselsbur."

Her har jeg været præst i snart 25 år. Jeg nyder Vær-udsigten.
Jeg holder af Vær-dagen (= søndag)!

På kirkegården blandt de mange sten og navne er der, efter-
hånden som årene er gået, blevet så hjemligt!

"Hvorfor", spurgte konfirmanderne mig, "er der så mange gamle, der går i kirke?" – "Det gør de", svarede jeg, "tror jeg, for at være sammen med vennerne. Og jo ældre man bliver, jo flere af ens venner er der, der er døde, og som ligger begravet på kirkegården her uden for kirkerummet, eller på en anden kirkegård i landet. Og så er det, når man er til gudstjeneste, som om man her på en særlig måde også er sammen med de døde blandt ens venner og familie."

"Jeg har ikke noget imod døde", som Benny Andersen siger det i digtet "Noget at leve op til" i digtsamlingen "Denne kommen og gåen" –

"Jeg har ikke noget imod døde
nogle af mine bedste venner er døde
det påfaldende er blot deres
usvækkede livskraft
modsat flere af min nulevende venner som er
mere døde end levende ...
men de døde gir mig oplevelser for livet
åh hvad var livet uden jer
mine utrættelige vejledere i
hvor levende livet kan være
og så swinger det oven i købet ..."

I begyndelsen

Det kan være godt at høre stemmer! "I begyndelsen var Ordet" (Joh. 1,1). Ja. Eller måske rettere: lyden! Lyden af min mors hjerte, som, må jeg formode, er den første lyd, jeg kendte til, ligesom din mors hjertelyd var det for dig. Hjertet slår og slår – indtil det en dag ikke slår mere.

Som nordmanden Karl Ove Knausgård skriver det i indledningen til romanværket "Min kamp" bind 1: "For hjertet er livet enkelt: Det slår så længe det kan. Så stopper det."

Sådan er det. Og det er mærkeligt. Det er mærkeligt, at hjertet slår. At det begynder, denne stampende bevægelse, og fortsætter livet ud. Kort eller langt. Og det er, med tanke på ens eget og ens kæres hjerte, mærkeligt, at det stopper. At livet rinder ud, og den anden, eller en dag: jeg selv, ikke er mere. Det er mærkeligt, og helt uundgåeligt.

Apropos hjerte, så kan jeg anbefale at gå ind på YouTube på nettet og søge videoen "Vil du se min smukke kirke?", og til lige skrive "Vær kirke", og så se i indledningen her, hvordan det hele ser ud fra oven. Fra en flot helikopteroptagelse af Vær kirke og området derude med søen og præstegården og både den gamle og den nye kirkegård. Og så en 44-45 sekunder henne i det hele, se, hvordan Vær Nye Kirkegård, set fra oven, har form som et hjerte!

Se, det var der ingen af os, der vidste. Men sådan kan tingene her på jorden se helt anderledes og nogle gange langt bedre ud, set fra den himmelske vinkel. Set fra himlen er kirkegården et hjertested. Et sted om noget for tab og sorg OG, ikke at forglemme, et sted for kærlighed. Og opstandelse. Et hjertested.

Ud med sproget! Af ord er du kommet!

Jeg har ladet mig fortælle om Helge Skov, som blev valgmenighedspræst i Askov, 1957, at den unge valgmenighedspræst efter nogle søndage fik et par ord med på vejen fra den daværende højskoleforstander Knud Hansen i kirkedøren efter gudstjenesten. Knud Hansen sagde til den unge præst: "Hvis du bliver ved med at være så bange for at sige det forkerte, kommer du aldrig til at sige det rigtige"! Lad os alligevel begynde med det *helt* sikre. Det forhold her i livet, som vi kirke ligt sætter ord på med udsagnet: "Af jord er du kommet! Til jord skal du blive!" To tredjedele af det, vi taler om i kirken, står slet ikke til diskussion. "Af jord er du kommet! Til jord skal du blive!"

Stenfugle og Murene omkring Jeriko

Det kan fortrænges et godt stykke ad vejen, og Gudskelov for

det, men det er det eneste sikre fra den dag, du er ankommet: at du skal dø. Og at du og jeg *kan* have bevidsthed herom er det særlige, der skiller os mennesker fra dyrene: At vi har sprog og bevidsthed, fantasi og forestillingsevne. Og således også véd, at vi skal dø.

Den svenske forfatter Sven Delblanc skriver i indledningen til romanen "Stenfugle" – om bonden, den gamle, på vej hjem fra marken: "Omsider fik du øjnene op for døden og alderdommen. På vej hjem fra dagens dont ser du solnedgangen svæve mellem himmelvide vinger af farve, og endelig erkender du at selv i et menneskeliv oprinder aftenen... Gammel og træet... Jorden kalder allerede på dig... kroppen vil tung som en sten ned i den mørke jord. Arbejdet var trend i livets væv. Og arbejdet var en lyst, som du mødte vederkvæget og hver morgen fornyet... Men så oprinder den dag hvor arbejdets redskaber falder dig af hånden... Nu er du gammel. Tomme hænder, favnen tom, stiv., skrantende og ludende, tung som en sten og stadig nærmere jorden... Nu sænker aftenrøden sig over tornet skov, og du spørger for første gang, om du nogen sinde mere skal se solen stå op." (s. 5-6) En dag er det slut – og det kan det også være, før du bliver gammel.

Føromtalte Helge Skov inddrog i en meget fin prædiken til påskedag 1990 (kort efter han havde mistet sin kone Karen) Aksel Sandemoses egen beretning i bogen "Murene omkring Jeriko" om tabet af sønnen Esben. Esben døde i en ung alder af leukæmi – i 1955. Han var 18 måneder om at dø. Og det varede længe, siger Aksel Sandemose, før det gik op for familien og drengen selv, at sygdommen var uhelbredelig. Døden, tabet, sorgen. Hvordan kan det overhovedet bæres, spørger Sandemose? Og hans svar er hjerteskræende. Han skriver: "Esben er borte, han véd ikke, at han har levet, og han véd ikke, at han er død. Al denne elendighed findes kun i hans brors, hans mors, og mit hjerte. For Esben er der ingenting sket, døden angår kun de levende." Og Sandemose understreger, at det var en stor hjælp for ham ingen Gud at have. Når der ikke er nogen at klage til, er der heller ingen at anklage.

Sandemose fortæller herefter, hvordan han brugte et par måneder på flytte nogle sten så store som pianokasser. At han lærte sig selv nogle af alle de kneb, oldtidsmenneskene må have benyttet sig af, når de ville ommøblere naturen.

Han beretter, hvordan han ene mand løftede en kæmpe sten en meter op i luften. Det tog ham 5 dage og krævede et enormt

slid inklusive en masse teknisk snilde. Men som han siger det: "... med en tyrkertro, der flytter bjerge, kan man ene mand slæbe afsted med sten så store som små huse".

En skildring og ord, må man sige, der, som Helge Skov nævner det i sin påskeprædiken ("Blomstre lad muld hvor de træde"), går én til marv og ben. Det er både til at le og græde over denne afsindige tumlen med hushøje sten. Synet af dette ensomme og ulykkelige menneske, der fortvivlet forsøger at kæmpe sig ud af sorgen i sin baksen rundt med at overvinde naturen. Han ved godt, at han ikke kan vælte stenen fra sønnens grav. Men han tror det muligt selv at vælte sorgen fra sit sind.

Det er det, han bakser med, i en, som Helge Skov siger det, "krampagtig holden sig på benene. Sådan tolker Sandemose ærligt i sin afmægtighed den gudløse tragedie. Der er blot den forskel på ham og os, at han er ærlig i sin fornægtelse. Men død er det allsammen." Hvorefter Helge Skov, efter at have fortalt om Sandemoses tunge, tunge "sorgarbejde", siger: "I opstandelsesberetningen er der ingen sten, der skal væltes fra eller flyttes. Evangeliet er, at stenen *er* væltet fra. Det *er* sket. I historien om Jesu liv, død og opstandelse er det liv alt sammen. Hvorfor? Jo, her er en fuldstændig åbenhed overfor livet og døden. Over for Gud." Så vidt Helge Skovs påskeprædiken.

Åbenheden. Sprækken. Det er afgørende. "Der er", som Benny Andersen siger det i Go' nu nat-sangen, "dem, der holder dørene på klem / jeg tar hele døren af / venter på dig nat og da'..." En sådan holdning kunne man godt, med påskemorgens åbne grav, påskemorgens åbenhed, se som vor Herres egen holdning til sit menneske.

En sten er lettet fra mit hjerte

Tabene hører med. Og til tider lige så hjerteskerende tungt som i Sandemoses tilfælde. Tabene hører med. Forsteningen truer. Vi *går* i stykker undervejs gennem livet. Falder fra hinanden. Ikke én gang men gentagne gange. Og engang for altid. Lad os tage et digt. Vi må have noget at stå imod med! Søren Ulrik Thomsen siger i et af digtene i "Rystet spejl":

"Hvis alle veje endte her
... ville det være helt fint for mig
skønt jeg jo ikke blev det

jeg forestillede mig
men den jeg er
hvad der er mindre glamourøst
men mere eventyrligt
eftersom det ikke engang er noget
man kan drømme sig til
men kun vågne op og være
hver evige eneste uventede dag.
... Lad os græde over tabene
men ikke begræde dem
for ligesom lykken og tilfældighederne
førte også dé frem til denne aften..."

"En sten er lettet fra mit hjerte", som Helle Thorning-Schmidt på et tidspunkt kom til at sige det på TV. Normalt falder sten. Også når det er fra ens hjerte. Lad os alligevel holde fast i denne formulering. Hvor forkert den end måtte lyde, så er der noget fint og sandt i den: En sten er lettet fra mit hjerte. Der findes, op mod alle tunge vilkår og uomgængelige tab, ord og meddelelser, fortælling og budskab, som skaber lettelse og opløftelse – for ikke at sige: opstandelse! For vi kan blive grebet – løftet og lettet. Sagt med Halfdan Rasmussen:

I går sprang alting ud
som Gud bestemte.
I dag sprang jomfru Olsen
ud fra femte.

Men da en sanger stod
og kvad om våren,
fortrød hun springet
før hun ramte gården.

Og da hun syntes godt
om hans tenor
lød hun sig gribe af
hans skønne ord.

Troen kommer af ordet, der høres, ved vi – med Luther. Troen kommer også af ordet, der siges – ved vi med Grundtvig: "Tag ordet i munden / og elsk det fra grunden / da hos dig i navnet han bor" (DDS 397,3).

Sådan er det levende ord – til tider af livredderdimension som for jomfru Olsen. Tænk sig at blive grebet på vejen ned mod den jord, hvorfra vi kom ("Af jord er du kommet! Til jord skal

du blive!"). Grebet, ikke én gang men gentagne gange gennem livet af "skønne ord" og blive opløftet. Oplivet. Lettet og varmet op. Og i stand til, måske endda af hjertet, i særligt gode stunder, at kunne stamme med på kirkens og kristendommens: "Af jorden skal du igen opstå" – som netop er det, vi ikke kunne sige os selv.

Kirken og gudstjenesten – gravhulen og vinklingen

Kirken er en gravhule. Kirkerne er fra oldtiden anlagt ved eller ligefrem på en grav. En helgengrav. Optimalt set, Kristi grav. Kristi gravhule. At gå i kirke er da at gå ind i gravhulen. Når vi er til gudstjeneste, er vi som kvinderne og disciplene ved Jesu grav påskemorgen gået ind i graven. Herinde i halvmørket, hvor en engel med lysende ord taler til dem og siger: "Han er ikke her. Han er opstået fra de døde og gået i forvejen for jer til Galilæa. Der skal I se ham. Nu har jeg sagt jer det." Nu er det sagt. Og som sagt så gjort! Meningen med at gå i kirke er at komme ud igen!

Det er vinklingen, det kommer an på. Den tomme grav skal ses indefra. De tre af de fire evangelister fortæller om det. Det var herinde i det dunkle, englen talte til dem og viste dem vejen ud. Til Galilæa, som var der, hvor de kom fra. Altså, sagt med andre ord: Dagligdagen. Hverdagen. Det er der, han er, den opstandne.

Han er ikke her!

Der står på Jernved Kirkegård en helt almindelig gravsten med navnene Knud Øllgaard, død 28. september 1994 og hustru Tidde Øllgaard, død 23. januar 1998. Natten mellem den 27. september og den 28. september 1994 forliste den svensk-estiske færge Estonia i hårdt vejr på vej fra Tallinn til Stockholm. 852 mennesker omkom, de fleste spærret inde i det store skibs indre, andre i åbne redningsflåder. Knud Øllgaard, tidligere folketingsmedlem, døde. Drukne med Estonia. Og ligger nu begravet på havets bund på det sted, der er indviet til kirkegård. Hans hustrus aske er spredt ud over det samme område på havet. "Han er ikke her". 14 dage før Estonias forlis sad, ifølge min far, daværende graver ved Jernved kirke, Tidde og Knud Øllgaard i september-solen på det sydlige kirkegårdsdige ved Jernved Kirke og talte om, hvor de syntes, de selv skulle ligge engang.

Gravstenen står der med navne og datoer, men de ligger ikke begravet der på kirkegården. Graven er tom.

Stenen på graven er fra gammel tid sat for at markere stedet, og for at holde den døde i jorden. For os, som kalder os kristne, er stenen på graven ydermere og langt mere i grunden en påmindelse om den sten, som var væltet fra graven påskemorgen. Og hermed en tung og vægtig påmindelse om de ord og det budskab, som giver fylde i tomheden, som har vægt og omvæltende betydning over for døden. Kort sagt, de ord, som kvinderne og disciplene løb bort fra graven med, påskemorgen: "Kristus er opstanden!"

Hjertet slår og slår

Hvad angår kvinderne og disciplene påskemorgen: Sten faldt fra deres hjerter. Tunge, tunge tanker, så tunge som kæmpesten, begyndte at falde fra deres hjerter. Eller lettede!

Som allerede i glimt på vejen til Emmaus påskedag i beretningen om de to disciple sammen med denne fremmede (Lukas 24), som her ved bordet og brødsbrydelsen og velsignelsens ord om aftenen i Emmaus: tunge sten faldt fra deres hjerter. Og brændende begyndte deres hjerter igen at banke for alt det, der med Jesus var sat ind i verden. I deres liv, i deres tanker, sind og hjerter: "Brændte vore hjerter ikke i os, (allerede) mens han talte til os på vejen og åbnede Skrifterne for os?" Jo. Og nu ikke mindre aftenstunden sammen med den fremmede ved bordet, med brødsbrydelsen og velsignelsens ord, som den, ja, for dem ganske særlige øjenåbner. Her begyndte alting for dem på ny. Åbne øjne. Åbne skrifter. Åbne sind. Og varmt bankende hjerter i en aftenstund så fin.

"Hjertet slår og slår". Det er så også titlen på en forholdsvis ny-udkommet roman af Jens Smærup Sørensen, om den midaldrende Kristian, bondefødt historieprofessor, som er kørt hjem til Nibe i Nordjylland, til plejehjemmet, hvor hans gamle far ligger for døden. Romanens omslagsbillede består af en sommer- eller forårsklædt drengs (vil jeg tro) fremstrakte hænder med en lille bunke marksten som i en skål. Blot disse hænder med stenene, næsten omsorgsfuldt favnet som var det fugleunger.

Alle vi, eller de fleste af os, der er vokset op på landet i gamle eller halvgamle dage, har været med til at samle sten på marken. Der bliver ved med, år efter år, at komme nye sten op

(sten letter virkelig!), som kan skade markredskaberne og i det hele taget hæmme væksten. Så derfor skal der samles sten, henad i det sene forår.

Sådan samles der også på anden vis sten her i livet. Tunge kår, eller blot dele af de kår man fik at vokse op under, som tunge og tyngende, måske endda langt op i livet. Sådan er det for Kristian. Han sidder her ved sin fars dødsleje og betragter de hænder, de "mægtige grabber", han aldrig har brudt sig om berøring af. De hænder, som ind imellem slog ham så hårdt, da han var dreng. Faderen ville ham uden tvivl det bedste. Men han slog for ofte og for hårdt.

"Nu lå den venstre, blålig, indskrumpet, på lagenet," fortæller den midaldrende Kristian, "og jeg tog den. Jeg holdt den mellem begge mine egne, og jeg tror han kunne sanse det. At nogen gjorde det. At det måske var mig. Ikke til at vide. Hans maske forandrede sig ganske lidt. Og jeg sad og bad til at det blev til mere... Det blev ikke til mere." (s. 62). Hjertet slår og slår. Det slår så længe det kan. Så stopper det. Da faderens hjerte næsten umærkeligt for Kristian stopper, og han dør, er det uden at der har været nogen direkte forsoning og ligefrem kontakt de to imellem, faderen på sit dødsleje og sønnen siddende her ved hans side. Men tankerne er gået tilbage i tiden. Kristian har siddet her ved sin fars dødsleje og samlet op. Også noget andet og mere end hændelser og tanker tunge som sten.

Hans hustru og voksne søn og datter er kommet derop. Og sammen med den øvrige familie og kreds omkring faderen har de holdt begravelse. En god begravelse med det obligatoriske kaffebord bagefter. Nu skal de hjem:

"Vi kørte sydpå. Gennem Limfjordstunnelen. Forbi Svenstrup og Arla. Ned ad motorvejen. Og jeg drejede op på Himmerland. Der skulle tankes." (s. 215). Ja, det skal der jo engang imellem. Tænkes og tankes. Kagerne på kroen havde mættet godt. Men nu var klokken blevet over otte, denne sommeraften. Lidt småsultne var de. Og de blev enige om at købe fire franske hotdogs. Der var endnu lunt nok til at sidde ved et af bordene udenfor.

Og som Kristian da beskriver denne aftenstund: "Det var nogle fedtede og halvtrætte og så godt som lykkelige minutter vi sad der. Eller vi havde lige haft held til at anbringe os i et lille mellemrum i tiden hvor de fleste indvendinger mod

tilværelsen og os selv næsten lydløst faldt til jorden. Vi kunne være blevet der. Hvis ikke solen havde gået sin gang og nu var ved at gå ned, og de kulørte plasticpaneler over tankområdet begyndte at lyse.” (s. 216).

Og sådan kan det gå, her under himlen, hvor solen går sin gang, og hjertet slår og slår, at vi i en stund, måske en aftenstund ved bordet med vore kære ser og mærker, hvor guddommeligt godt det er at være til. Nu i dag. I dette øjeblik. Og også udenfor det. I virkeligheden og i grunden alle dage indtil verdens ende. Og ind gennem det. Ind gennem det, der for os ikke kan se ud af andet end enden på det hele. Bortset fra de sprækker i tiden, de guddommelige glimt, som åbner op for meget mere, end vi selv kan tænke os til. Som åbner vore sind og tanker, syn og sans for det, som går ud over vor forstand. Alene dette at hjertet, dit og mit, endnu slår og slår. Den velsignelse, af Guds nåde, endnu at være i live, og selv med det sidste åndedrag in mente, og hjertet gået helt i stå, må sige og tænke: Vi får se! Vi får se!

Gudmund Rask Pedersen har udgivet en række bøger i feltet litteratur & kristendom. Senest bogen *Jeg har ladet mig fortælle ...*, Århus, 2011. (Forlaget Aros, København).